

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ФАРҲАНГНИГОРИИ ТОЧИК

Дар даврони Истиқлоли давлатӣ шароити нав ва зарурати таҳким бахшидани пояҳои давлатдорӣ милли масъалаи таҳқиқи ҳамаҷонибаи забони тоҷикиро ба миён овард. Дастовардҳои асосии мо дар даврони Истиқлол ба таври комил дар коргузориҳои расмӣ қорӣ шудани забони давлатӣ ва ба забони муоширати байни халқҳои сокини кишвар табиқ ёфтани забони давлатӣ мебошад. Тавре ки Президенти кишвар дар яке аз суҳбатиҳои оғозӣ мегӯянд: «Дар замони истиқлолият забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ пайдо карда, дар асоси меъёрҳои таърихӣ ва адабӣ ташаккул пайдо мекунад ва тадриҷан вазифаи забони муоширати байни намоёндагони миллатҳои гуногуни сокини кишварро ба дӯш мегирад. Аз ин рӯ, истиқлоли давлатӣ ҳамчун омилҳои воқеии эҳёи забони мо доништа мешавад» [16]. Дар ин гуфтаҳои Президенти кишвар ду нуқтаи бисёр муҳим нуҳфта аст. Аввалан, Истиқлоли Тоҷикистон барои рушди забони давлатӣ тамоми шароитро фароҳам овардааст. Сониян, ин шароит имкон додааст, ки забони тоҷикӣ дар қаламрави Тоҷикистон ба забони муоширати байни халқҳои сокини Ҷумҳурии Тоҷикистон мубаддал шавад.

Рушди фарҳангшиносӣ дар ин солҳо бо номи Пешвои миллат пайванди ногӯсастанӣ дорад. Махсусан, соли 2007 дар таърихи фарҳангшиносии забони мо соли махсус буд. Пеш аз ҳама, тадбирҳои мушаххасе, ки барои инкишофи забон аз тарафи Президенти кишвар, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон ба миён гузошта шуд, воқеан марҳилаи навро дар масъалаи омӯзиш ва таҳқиқи забони тоҷикӣ оғоз намуд ва бисёр монеаҳои мамониатиҳои сунъиро дар ин замина барканор сохт. Ин пешниҳодҳо, ки масъалаҳои баргашт ба номгузориҳои аслии забони тоҷикӣ, таҳияи «Фарҳанги мукаммали забони адабии тоҷикӣ» ва «Энциклопедияи бузурги тоҷик»-ро дар бар мегирифт, дар мулоқот бо зиёиёни кишвар (20-уми март соли 2007) аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ироа гардид ва мавриди дастгириву ҳамовозии тамоми мардуми тоҷик қарор гирифт.

Дар баробари рушди бемайлони забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва таъсиси Кумитаи забон ва истилоҳот асосҳои ҳуқуқиву меъёрӣ ва сиёсату иҷтимоӣ низ барои инкишофи ояндаи забони модарии мо гузошта шудааст.

Пас аз эълони истиқлол ба ҳамагон маълум аст, ки нақши забони тоҷикӣ ба ҳайси забони давлатӣ ба маротиб афзуда ва вазифаҳои ниҳоят ҷиддӣ дар назди он қарор гирифтааст, ки мутолиа ва барасии илмӣ онҳо бояд ба таври академикӣ анҷом гирад. Аз ин сабаб аз ҷониби давлат ва ҷомеа дар назди Институти забон ва адабиёт вазифаҳои ниҳоят муҳим гузошта шудааст.

Бояд гуфт, ки дар иҷрои тамоми вазифаҳои давлатӣ оид ба инкишофи илми забоншиносӣ ба Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ ҳамчун маркази муҳимми миллии ҳамоҳангсозии татбиқи сиёсати забонии давлат тавачҷуҳи махсус зоҳир мегардад. Ҷои ифтихор аст, ки аз ҷониби Президент Институти забон ва адабиёт ба сифати ҷунин як марказ интихоб шуда, вазифаҳои он низ барои оянда ба таври муфассал барномарезӣ шудааст. Бар уҳдаи Институти забон ва адабиёт дар соли 2007 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон шаш вазифаи мушаххас гузошта шуда буд: «Аз ин рӯ, зарур аст, ки неруи илмии институти зикршударо афзун сохта, онро ба муассисаи ягонаи омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои забони давлатӣ табдил диҳем. Ҳоло фурсате фаро расидааст, ки тавассути Институти мазкур ҷунин масъалаҳои вобаста ба рушди забони давлатӣ мавриди омӯзиш ва ҳаллу фасл қарор дода шаванд:

- танзими истилоҳот ва меъёрҳои забони давлатӣ бо истифода аз осори хаттии давраҳои таърихии он;

- таҳлили танзим ва истифодаи дақиқи истилоҳоти забони муосир ва таъмини рушди забони адабӣ;

- таҳқиқ ва нашри грамматикаи илмии забони адабӣ дар асоси меъёрҳои нави забон;

- таҳия ва нашри грамматикаи таърихии забони тоҷикӣ;

- нашри маводи таълимӣ оид ба забони адабӣ;

- таҳия ва нашри фарҳангҳои тафсирий, дузабона, меъёрий ва фарҳанги имлои забони адабӣ» [16].

Масъалаҳои густириши забони тоҷикӣ минбаъд ҳам мавриди тавачҷуҳи давлат қарор гирифта, зарурати қабули қонуни нави забон ба вучуд омад ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (5 октябри соли 2009) қабул гардид. Ин Қонун вазъ, истифода, ҳимоя ва дурнамои рушди забони тоҷикиро дар шароити имрӯзаи сиёсати дохилӣ ва берунии кишвар муайян менамояд. Қонуни нав дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ ва вазъи ҳуқуқии забони давлатӣ омода гардида, дар он ҷунин вазъи ҳуқуқии истифодаи забонҳои ақаллиятҳои миллӣ ва хориҷӣ муайян гардидааст. Барои татбиқи ин Қонун сохтори нави давлатӣ – Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт. Бар уҳдаи ин Кумита масъулияти татбиқи Қонуни мазкур, танзим ва ҳамгунсозии истилоҳот ва назорати истифодаи меъёрҳои забони адабӣ гузошта шудааст. Баъд аз эълони Истиклол зери таъсири вазъияти нави ҷаҳонӣ барои таҳқиқи таърихи забон аз диди нав, аз нав эҳё кардани суннатҳои бостонии ҷомеа, истифодаи таҷрибаи таърихии забони тоҷикӣ ва забоншиносони ватанӣ шароити мусоид муҳайё гардид. Доир ба таърихи забон асарҳои

зиёде таҳия шуданд. Соли 2019 ҳангоми мулоқот ба истиқболи даҳсолагии қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (5 март соли 2009) Сарвари тоҷикон масъалаҳои рушди забони тоҷикӣ, махсусан риояи меъёрҳои таърихӣ забони адабӣ, таҳияи дастури илмӣ забони тоҷикӣ, омода сохтани пайкараи забон, танзими истилоҳот ва як силсила масъалаҳои мубрами забони тоҷикиро хотирнишон кард. Махсусан, барои густариши забони тоҷикӣ дар оянда асару мақолаҳои Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти махсус дорад. Роҳҳои асосии густариши забони тоҷикӣ дар асарҳои ӯ ба монанди «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Аз Ориён то Сомониён» (1999, 2002, 2006, 2009), «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» (2006), «Ориёӣҳо ва шиноҳти тамаддуни ориёӣ» (2006) инъикос ёфтаанд. Аз ҷумла, китоби ӯ «Забони миллат – ҳастии миллат», (ҷилди 1, чопи аввал 2016, чопи дувум 2018, ҷилди 2, 2020) дастовардҳои охири забоншиносии тоҷикро дар бобати таърихи густариши забони тоҷикӣ дар худ таҷассум кардааст. Махсусан, дар асарҳои Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон «Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ» ва дар китоби сеюми «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён» ба масъалаҳои инкишофи илми забоншиносии кишвар, пажӯҳиши таърихи забони тоҷикӣ ва лаҳҷаҳову шеваҳои он, таҳқиқи забонҳои эронитабор ва инкишофи забоншиносии муқоисавӣ аҳамияти зиёде дода, самтҳои асосии пешрафти илми забоншиносӣ муайян шудааст.

Махсусан, нашри асари Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо номи “Забони миллат - ҳастии миллат, Китоби якум, Ба сӯйи боландагӣ” ва Китоби дуюм бо номи “Забони миллат - ҳастии миллат, Забон ва Замон” армуғони сазовор ба мардуми тоҷик гардид. Ин асари бунёдии илмӣ барои оммаи васеи хонандагон пешбинӣ шуда, рушди забони моро аз давраҳои бостон то асри XIII инъикос менамояд. Он бо истифода аз асарҳои гуногуни дар давраҳои мухталиф таҳияшудаи илмӣ омода гардида, аз лиҳози сабқу ҷобачогузории мавод ва тарзи пешниҳодаш аз дигар осори забоншиносӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Дар ин асари бунёдидастовардҳои ахири забоншиносӣ ба кулӣ ватанӣ ва ҷаҳонӣ ҷамъбаст гардидааст.

Китоби аввал аз пешгуфтор, шаш боб, хулоса, китобнома (407 адабиёти истифодашуда) ва 491 саҳифа иборат мебошад. Дар пешгуфтор ба таври мухтасар таърихи густариши забони тоҷикӣ аз давраи бостон то ба ҳол, истиқлол ва аҳамияти таърихӣ он дар сарнавишти забони тоҷикӣ, ҳадафу мақсади муаллиф, вазифаҳои забоншиносон дар пажӯҳиши забоншиносии забони тоҷикӣ инъикос ёфтааст.

Китоби 2-юми «Забони миллат – ҳастии миллат» бо номи «Забон ва замон» бахши 2-юми ин асар аз 7 боб ва 40 банд иборат буда, пажӯҳиши таърихи забони тоҷикиро аз

асри XIII то 7 ибтидои садаи XX дар бар мегирад. Асари мазкур, таърихи забони моро аз назари сотсиолингвистика, яъне робитаи забон бо чомеа таҳлил намудааст. Бинобар ин муаллиф ҳангоми нишон додани хусусияту вижагиҳои забон дар давраҳои мухталиф аз маълумоту сарчашмаҳои таърихиву адабӣ ба таври васеъ истифода кардааст.

Ҳамин тариқ, китоби дуҷуми «Забони миллат – ҳастии миллат» як давраи бисёр муҳими рушди забони тоҷикиро аз нуқтаи назари таҳқиқҷамъбаст намуда, барои муҳаққиқони оянда маводу сарчашмаҳои бисёр муҳимми таърихӣ, адабӣ ва забониро ба ҳам оварда, барои пажӯҳиши онҳо сарчашмаи муътабаре хоҳад гашт.

Забони тоҷикӣ дар давраҳои таърихии рушду густариши худ фарозу нишеби зиёдеро тай намуда, аз марҳилаҳои пурҳаводиси таърихӣ сарбаландона гузашта, барои соҳибони худ чун сипари бозғимоди ниғаҳдорандаи анъанаву суннатҳо ва маҳфуз мондани мероси ниёгони мо хидмати побарҷо кардааст. Забони мо наслҳои гузаштаву имрӯзиро ҳамчун коҳи бегазанди ганҷинаи сухани ноб пайванд дода, дар худшиносӣ ва худогоҳии миллии мардуми тоҷик нақши бунёдӣ дорад.

Фарҳангҳои тафсирии инъикосгари сарвати луғавии халқ ва яке аз муҳимтарин василаи боло бардоштани савияи забондониву забонмӯзии аҳли чомеа мебошад. Хусусан бо назардошти «вазъи имрӯзаи забони адабии тоҷик, омӯзиши он дар мактабҳои таълими ҳамагонӣ, мактабҳои олий, усули таълим, забони китобҳои дарсӣ, асарҳои илмӣ ва бадеӣ, матбуот, ба хусус телевизион ва радио, забони муошират..., ки ислоҳи ҷиддӣ ва такмили ҳамаҷуз мекӯшанд», ба вучуд овардани луғати тафсирие, ки дар он сарвати луғавии беш аз ҳазорсолаи давраи нави рушду нумӯи забони тоҷикӣ (аз замони Рӯдакӣ то имрӯз) ҳарчи зиёдтар ҷой ва шарҳу эзоҳ дода шуда бошад, яке аз вазифаҳои муҳимтарини фарҳангшиносии тоҷик ба шумор меравад.

Ганҷинаи коҳи баланду бегазанди сухан ва вожагони забони тоҷикӣ шумораи зиёде фарҳангу луғатномаҳои умумӣ ва тафсирии забон мебошад, ки теъдоди то ба ҳоҷмаълумро донишмандон аз 200 то 250 китоб доништаанд.

Сайри таърихӣ ва густаришу такомули фарҳангшиносии дар забони тоҷикӣ аз тарафи муҳаққиқон ва донишмандони зиёде мавриди пажӯҳиш ва таҳлил қарор гирифта, дар ин бора садҳо китобу ҳазорон мақола навишта шудааст, ки танҳо навиштани номи онҳо чанд ҷилд китоб хоҳад шуд. Фақат ҳаминро метавон зикр намуд, ки дар шароити имрӯзии рушди фарҳангшиносии ҷаҳон таҳияи фарҳангҳои умумии тафсирии ҳадафҳои мушаххаси илмиву амалӣ дорад. Нахуст аз ҳама ҷамъовариҳои вожагони забон ва бо як меъёри вожашиносии таҳия ва пешниҳод кардани он дар шакли фарҳангҳои тафсирии зинаҳои муайянро дар бар мегирад. Чунин фарҳангҳо аз лиҳози ҳаҷм, андоза, мавод, тарзи таҳия ва фарогирии ҳадафҳо гуногун мешаванд. Таҳияи

«Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» аз рӯи ҳаҷм, андоза ва маводди пешниҳодгардида дар таърихи фарҳангшиносии Тоҷикистон бори аввал сурат гирифта, ҳадафи асосии он бароварда сохтани ниёзи қишрҳои мухталифи ҷомеаи мо дар истифодаи китобу навишта ва осори давраи классикии забони тоҷикӣ ва ҳам матну осори нависандагон ва адибону донишмандони муосири тоҷик мебошад.

Дар Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ ҷамъовариҳои маводди фарҳангҳои давраи классикӣ, осори нависандагон ва шоирони тоҷик, матнҳои илмӣ ва илмиву оммавӣ, матбуот ва лаҳҷаҳои гуногуни забони тоҷикӣ аз ибтидои садаи ХХ оғоз шуда то ба ҳол идома дорад. То ба имрӯз дар ганҷинаи ду шӯъбаи Институт-шӯъбаи фарҳангшиносии ва истилоҳот ва шӯъбаи забон зиёда аз 4,5 миллион барга бо вожаҳои мисолдор аз осори давраҳои гуногуни рушди забони тоҷикӣ ҷамъоварӣ шудааст. Ҳадаф аз ҷамъовариҳои ин мавод пеш аз ҳама бунёди ганҷинаи вожаҳои забони тоҷикӣ (Бонки забон) бо фарогирии тамоми вожаҳои забони адабӣ ва лаҳҷаҳои забон бо овардани намунаҳои мисол-шоҳидҳо аз осори забонӣ мебошад. Барои анҷоми чунин як пажӯҳиши муфассал ҷамъовариҳои фарҳангҳо, таҳияи феҳристи мукаммали он, тартиб додани маҷмӯаи баргаҳои хаттӣ ва компютериҳои вожагон (бо намунаҳо аз осори гузаштагон), таҳқиқи илмии ҷанбаҳои гуногуни фарҳангшиносии, таҳия ва нашри матни интиқодии фарҳангҳои пешин зарур аст. Анҷоми чунин як таҳқиқоти муфассалу бунёдӣ, замон ва вақти зиёдеро фаро гирифта, як маркази умумии таҳқиқи муқоисавии фарҳангҳои тоҷикиро тақозо менамояд, то як силсила масъалаҳои муҳими забоншиносӣ ва хусусан фарҳангшиносии тоҷик баррасӣ гардад.

Таҳия ва нашри «Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» яке аз зинаҳои анҷоми ин барномаи пажӯҳишӣ мебошад. Мувофиқи супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни кишвар (моҳи март соли 2007) кори «таҳияи фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ бо истифода аз таҷриба ва меъёрҳои «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ва дигар луғатномаҳои мавҷудаи тоҷикӣ, дарӣ ва форсӣ соли 2008 дар Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ оғоз гардид. Зарурати таҳияи ин фарҳанг дар суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми мулоқот бо зиёиёни кишвар 21 март соли 2009 бори дигар ба таври зерин таъкид гардида буд. «Дар назди Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ Академияи илмҳо вазифаи таълифи «Фарҳанги тафсирии мукаммали забони тоҷикӣ» иборат аз 6 ҷилд гузошта шудааст ва таъбу нашри он дар зарфи 5 соли наздик бояд ба анҷом расад» [12]. Лоихаи таҳияи ин фарҳанг дар шаш ҷилд соли 2008 тасдиқ ва маблағгузориҳои он аз аввали соли 2009 оғоз гардид.

Фарҳанги тафсирии мукаммали забони тоҷикӣ асосан дар заминаи се фарҳанг – «Фарҳанги забони тоҷикӣ» (1969), «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» (2008) ва

«Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ» (2004-2006), ки дар онҳо таркиби луғавию сарвати фразеологӣ забони тоҷикӣ дар муддати 30-40 соли охир як андоза чамъ овардаву ба тартиб андохта шудааст ва инчунин дар асоси маводди ганҷинаи барғаҳои калимаҳои мисолдори шӯъбаи фарҳангшиносӣ ва истилоҳот, ки дар тайи беш аз 70 соли мавҷудияти Шӯъба аз осори хаттии адабӣ ва илмии даврони гузашта ва аз асарҳои муосири адабиву илмии оммавӣ, аз нашрияҳои расмӣ ва матбуоти даврӣ интиҳоб ва чамъоварӣ гардидаанд, таълиф ёфтааст. Инчунин бо таърифи ба супориши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба истифодаи сарчашмаҳои муосири фарҳангшиносии кишварҳои ҳамзабон дар таҳияи ин фарҳанг аз маъхазҳои муътамади фарҳангшиносии Эрон, Афғонистон, махсусан аз фарҳангҳои «Луғатнома»-и Деххудо, «Фарҳанги бузурги суҳан»-и Ҳасани Анварӣ, «Фарҳанги Муин»-и Муҳаммади Муин, «Фарҳанги Амид»-и Ҳасани Амид ва як силсила фарҳангу луғатномаҳои умумӣ ва соҳавӣ ба таври васеъ истифода шудааст. Ин фарҳанг дорои тақрибан 200 ҳазор калима ва таркибу ибораҳои тафсирушуда буда, аз ҷиҳати ҳаҷм тахминан 400 ҷузъи таълифино ташкил медиҳад.

Ҷилди аввали «Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» ҳарфи «А» бо фарогирии 11,5 ҳазор вожаву таркибҳои соли 2011 тибқи Нақшаи чорабиниҳои ҷашни 20-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 642 аз 31 декабри соли (2008) ба нашр расид.

Баъдан бо сабабҳои субъективӣ Лоихаи таҳияи «Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» бо пешниҳоди роҳбарияти онвақтаи Институт ва бо дастгирии Раёсати Академияи илмҳо (Илолов М.И.) боздошта шуд. Бояд таъкид дод, ки дар давоми соҳибистиклолӣ ҷумҳуриҳои пешини Шуравӣ дар ҷодаи фарҳангшиносӣ ва махсусан фарҳангҳои тафсирии муваффақиятҳои зиёде ба даст оварданд. Тибқи маълумоти оморӣ дар ин муддат дар Ҷумҳурии Узбекистон Фарҳанги тафсирии забони узбекӣ (дар панҷ ҷилд), дар Ҷумҳурии Қазоқистон Фарҳанги тафсирии забони қазокӣ дар 20 ҷилд, дар Ҷумҳурии Украина низ Фарҳанги тафсирии забони украинӣ дар 20 ҷилд ҷоп шудааст.

Дар кишвари мо то имрӯз танҳо ду ҷилди ФМЗТ ҷоп шудааст. Соли 2017 бо дастгирии бевоситаи Раёсати АМИТ ва Президенти АМИТ академик Фарҳод Раҳимӣ дар шӯъбаи фарҳангшиносӣ ва истилоҳот аз сар гирифта шуд. То ба ҳол ҷор ҷилди ин фарҳанг (ҳарфҳои А, Б, В, Г, Ғ ва Д) таҳия, ду ҷилди он ҷоп ва ду ҷилди дигари он ба нашр супорида шудааст. Ҷилди дувум, ҳарфи «Б» (13 ҳазор вожаву таркибҳои) имсол дар рӯзҳои ҷашни 31-умин солгарди Истиқлоли давлатии ҚТ нашр шуд.

Ҳамин тариқ баъд аз ёздаҳ соли нашри ҷилди аввал соли 2022 ҷилди дувуми он, ҳарфи «Б» бо 13 ҳазор вожаву таркибҳои нашр гардид [22]. Дар ҳарду ҷилд аз захираи вожаҳои осори гузаштагонӣ мо Рӯдакӣ Фирдавсӣ, Носири Ҳусрав, Ҳофиз, Саъдӣ,

Ҷомӣ, Сайидо, Ҳилолӣ, Бедил, Аҳмади Дониш инчунин аз осори давраи навини рушди забони тоҷикӣ Айниву Лоҳутиву Сотим Улуғзода, Турсунзода, Лоиқ Шералӣ, Бозор Собир, Абдулҳамид Самад, Аскар Ҳақим, Гулруҳсор, Фарзона ва дигарон ба таври васеъ истифода шудааст. Танҳо дар чилди дувум, ҳарфи “Б” 130 намуна бо овардани шарҳу тафсир аз ашъори Рӯдакӣ 9 оварда шудааст. Ба таври мисол вожаҳои базеб, базм, базмхона, бало, балоя, банд, бандагӣ...

БАЗЕБ 1 **بزيب**. зебо, хушрӯй, чамил.

Гули садбаргу мушку анбару себ,

Ёсамини сапеду мӯрди базеб

Ин ҳама яксара тамом шудааст

Назди ту, эй бути мулукфиреб (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.65).

БАЗМ **بزم** чашну сур, маҷлиси айшу нишот; зиёфати арусӣ ва ғ. бо ҳузури ҳофизону раққосон ва ромишгарон; маҳфили унс, зиёфати ҳамдилон.

Чун сипарам неҳ миёни базм ба Наврӯз,

Дар маҳи Баҳман битозу чони аду сӯз! (Рӯдакӣ ФМЗТ, ҷ 2, с.67).

БАЗМХОНА **خانه بزم** базмгоҳ, базмҷо; хонае, ки дар он базм барпо мегардад.

Баҳори Чин кун аз он рӯй базмхонаи хеш,

Агарчи хонаи ту Навбаҳори барҳаман аст (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.72).

Навбаҳори барҳаман ишора ба оташқадаи Навбаҳори Балх аст, ки як давраи муайян то истилои Араб қисман ба даври ҳиндувон табдил ёфта буд ва Сомонхудот, соҳиби мулки Сомон, падарбузурги Исмоили Сомонӣ даврае ниғаҳбони ин оташқада низ будааст.

БАЛО маҷ. озмоиш, имтиҳон, санҷиш; балои саҳт а) бадбахтӣ ва мусибати саҳт; муқ. балои азим; б) киноя аз озмоиши саҳт, имтиҳони бузург.

Андар балои саҳт падида ояд

Фазлу бузургмардию солорӣ (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с. 116).

БАЛОД(А) 1 **بالده/بالد**. фосиқ, бадкирдор, бадкор, фосидкор. 2. фоҳиша, руспӣ, қаҳба, лода, бадкора, балоя, бағоба.

Ҳар он карим, ки фарзанди ӯ балода бувад,

Шигифт бошаду он аз гуноҳ сода бувад (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.65).

БАЛОЯ **باليه** кит. 1. нобакор, палид, фурӯмоя.

Биёред ин палиди бадкунишро,

Балоя гандапири сағманишро (Фаҳриддини Гургонӣ).

2. фоҳиша, қаҳба, руспӣ, сабукпо.

Аё балоя, агар кораки ту пинҳон буд,

Кунун тавонӣ боре хашук пинҳон кард? (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.120).

БАНД بند пайванд, чойи ба ҳам пайвастанӣ устухонҳои бадан, мафсал, мафосил, буғум; умуман чойи пайваст шудани чизҳо.

Хаёли разми ту гар дар дили аду гузарад,

Зи бими теғи ту бандаш чудо шавад аз банд (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.126).

БАНДАГӢ 1 بندگی. банда будан, ғуломӣ; асорат; муқоб. озода.

Ту Рӯдакӣ ба ғуломӣ агар қабул кунӣ,

Ба бандагӣ напосандад ҳазор Дороро (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.135).

БАРА 1 بره. бачаи ғӯсфанд ва оху, охубара.

Дар зери фалак нишоти мо чист?

Рақси бараву дукони қасоб! (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.150).

БАРҚ а. 1 برق. ҳодисаи табиат, ки дар натиҷаи бархӯрдани зарядҳои муқаблати манфии абрҳо бо дурахшиш ва таркиши босуръату пурқувват дар фазо ба амал меояд, озарахш, сойқа; гуфт. оташак, чароғак.

Замоне барқ пурҳанда, замоне раъд пурнола,

Чунон модар абар сӯғи аруси сздаҳсола (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.192).

БАРТАР 1 بتر болотар, авлотар.

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон

Бартар аз дидори рӯйи дӯстон (Рӯдакӣ. ФМЗТ, ҷ 2, с.224).

Хулоса, дар рӯзҳои ҷашни Истиклоли давлатӣ “Фарҳанги муқаммалӣ забони тоҷикӣ” ҳарфи “Б” бо фарогирии 13 ҳазор вожаву таркибот, ки инъикосгари таърихии вожаҳои забони тоҷикӣ, осори забони таърихи чандҳазорсолаи вожаҳои он, аз ҷумла осори безаволи Рӯдакӣ намунаи рушду нумӯи илму фарҳанги тоҷик ва дар амал пиёда шудани 10 сиёсати хирадмандонаи давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарвари Президенти кишвар ва Сарвари тоҷикони ҷаҳон Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Зарурати ба анҷом расидани кори таҳияи «Фарҳанги муқаммалӣ забони тоҷикӣ» рӯзи 27 сентябри соли 2022 дар вохӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бо аҳли маориф дар Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ба таври зерин бори дигар таъкид гардид: “Аз ин лиҳоз, ҳоло зарурати таҳияи луғати муқаммалӣ забони тоҷикӣ бо фарогирии калимаҳои умумиистеъмолии рӯзмарра, яъне китоби рӯйимизии ҳар як тоҷик ва алоқамандони омӯзиши ин забон пеш омадааст. Барои иҷрои корҳои зикршуда мо бояд шахсонеро, ки қобилият, маҳорат ва таҷрибаи таҳияи фарҳангномаҳоро доранд, дастгирӣ кунем ва сафи онҳоро зиёд гардонем”.

АДАБИЁТ

1. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотей. Таҳияи матн, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров. – Душанбе: Адиб, 1993. - Ҷилди 1. – 416 с.; - 2004. - Ҷилди 2. – 424 с.; - 2014. - Ҷилди 3. - 398 с.
2. Муҳаммад Гиёсуддин. Гиёс-ул-луғот. Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров. - Душанбе: Адиб. - Ҷилди 1. – 480 с.; - Ҷилди 2. - 416 с.
3. Саймуддинов, Д. Фарҳангномаҳои форсии миёна / Д. Саймиддинов. – Душанбе: Дониш, 1994.
4. Фарҳанги забони тоҷикӣ (ФЗТ). Иборат аз 2 ҷ. / дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. - М.: Советская Энциклопедия, 1969.
5. Эмомалӣ Раҳмон. Ҷавонон ояндаи миллат (Суханронӣ дар мулоқот бо ҷавонони лаёқатманд) // Ҷумҳурият, 23 майи соли 1998.
6. Эмомалӣ Раҳмон. Наврӯз барои миллати мо ҷашни муқаддас аст. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо аҳли зиёи мамлакат (19 март соли 2000).
7. Эмомалӣ Раҳмон. Забон ва бедорӣ миллӣ // Садои мардум, 24 март соли 2001.
8. Эмомалӣ Раҳмон. Фарҳанг ҳастии миллат аст // Ҷумҳурият, 24 март соли 2001.
9. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён. - Душанбе, 2002.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби дуюм. Аз Ориён то Сомониён. - Душанбе, 2002.
11. Эмомалӣ Раҳмон. Нигоҳе ба таърих ва тамаддуни ориёӣ. - Душанбе, Ирфон, 2006.
12. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат дар театри давлатии академӣ-драммавии ба номи Лохутӣ, 20 март соли 2004 // Ҷумҳурият, 25 март соли 2004.
13. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён. - Душанбе, Ирфон, 2006.
14. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик / Ҳ. Мачидов. - Душанбе, 2007. - Ҷ.1. 2.
15. Эмомалӣ Раҳмон. Мушкилоти рӯзгори мардумро осон ва мавқеи байналмилалӣ Тоҷикистонро боз ҳам мустаҳкам гардонем. // Ҷумҳурият, №36 (21243), 27 март соли 2007.
16. Эмомалӣ Раҳмон. Забон яке аз сарчашмаҳои асосии истиқлоли миллӣ ва омили муҳими ташаккули миллат мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати Рӯзи забон, 21 июли соли 2007.
17. Эмомалӣ Раҳмон. Ҷомеа ва рисолати зиёӣ (Суханронӣ дар мулоқот бо зиёиёни кишвар, 20 март соли 2009) // Садои мардум, 28 март соли 2009.
18. Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ. Ҷилди аввал, ҳарфи А. – Душанбе: Шарқи озад, 2011.

19. Намунаҳо аз Фарҳанги Асади Тӯсӣ, Луғати фурс, муқаддима, таҳия, таълиқот, хошия, луғот ва феҳристи Нурулло Ғиёсов. – Хучанд: Нури маърифат, 2015.
20. Назарзода, С. Имло ва забони адабӣ / С.Назарзода. – Душанбе: Эр-граф, 2016.
21. Назарзода, С. Пояҳои густариши забони миллий / С.Назарзода. – Душанбе: Эр-граф, 2016.
22. Фарҳанги муқаммали забони тоҷикӣ. Чилди дувум, ҳарфи Б. – Душанбе: Дониш, 2022.

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА ФАРҲАНГНИГОРИИ ТОҶИК

Фарҳангҳои тафсири инъикосгари сарвати луғавии халқ ва яке аз муҳимтарин василаи боло бардоштани савияи забондониву забонмӯзии аҳли ҷомеа мебошад. Ганҷинаи коҳи баланду бегазанди сухан ва вожагони забони тоҷикӣ шумораи зиёди фарҳангу луғатномаҳои умумӣ ва тафсирии забон мебошад, ки теъдоди то ба ҳолмаълумро донишмандон аз 200 то 250 китоб доништаанд. Сайри таърихӣ ва густаришу тақомули фарҳангшиносӣ дар забони тоҷикӣ аз тарафи муҳаққиқон ва донишмандони зиёде мавриди пажӯҳиш ва таҳлил қарор гирифта, дар ин бора садҳо китобу ҳазорон мақола навишта шудааст, ки танҳо навиштани номи онҳо чанд чилд китоб хоҳад шуд. Фақат ҳаминро метавон зикр намуд, ки дар шароити имрӯзии рушди фарҳангшиносии ҷаҳон таҳияи фарҳангҳои умумии тафсири ҳадафҳои мушаххаси илмиву амалӣ дорад.

Калидвожаҳо: фарҳангшиносӣ, истиқлоли давлатӣ, фарҳанги муқаммал, истилоҳот, фарҳангҳои тафсири, фарҳангҳои дузабона ва сезабона.

ЛИДЕР НАЦИИ И ТАДЖИКСКАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЯ

Толковые словари являются отражением богатства народной лексики и важнейшим средством повышения уровня языкознания и обучения языку общества. Сокровищами устойчивого и неразрушимого дворца речи и лексики таджикского языка являются многочисленные всеобщие и толковые словари языка, 11 известные до настоящего времени, по подсчетам исследователей они составляют от 200 до 250 книг. Исторические взгляды, эволюция и усовершенствование лексикографии таджикского языка подвергнуты тщательному изучению и исследованию многочисленными учеными, опубликовано сотни книг и тысячи статей и только их перечисление составит несколько томов книг. Нужно подчеркнуть, что в нынешних условиях развитие мировой лексикографии, составление всеобщих толковых словарей имеет конкретные научные и практические цели.

Ключевые слова: лексикография, государственная независимость, усовершенствованный словарь, толковые словари, двуязычные и трехязычные словари.

THE LEADER OF THE NATION AND TAJIK LEXICOGRAPHY

Explanatory dictionaries are a reflection of the lexical wealth of the people and one of the most important means of raising the level of language knowledge and language learning

of the people of the society. The treasure of Tajik language and vocabulary is a large number of general and explanatory dictionaries of the language, the number of which is known by scholars are from 200 to 250 books. The historical glimpse and development of lexicography in Tajik language has been studied and analyzed by many researchers and scholars, hundreds of books and thousands of articles have been written about it, and just writing their names would take up several volumes. It can only be mentioned that in today's conditions of the development of world lexicography, general explanatory dictionaries has specific scientific and practical goals.

Keywords: lexicography, state independence, complete dictionary, terminology, explanatory dictionaries, bilingual and trilingual dictionary.

Маълумот дар бораи муаллиф: Назарзода Сайфиддин - Институти забон ва адабиёти ба номи А.Рӯдакии АМИТ, мудири шуъбаи фарҳангшиносӣ ва истилоҳот. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, хиё. Рӯдакӣ, 21. Тел.: (+992) 985-62-44-44

Сведения об авторе: Назарзода Сайфиддин – Институт языка и литературы им.А.Рудаки НАНТ, заведующий отдел культурологии и терминологии. Адрес: 734025, Республика Таджикистан г. Душанбе, пр. Рудаки, 21. Тел.: (+992) 985-62-44-44

Information about the author: Nazarzoda Sayfiddin - Institute of Language and Literature named after A. Rudaki of the National Academy of Sciences of Tajikistan, Head of the Department of Cultural Studies and Terminology. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 21. Tel .: (+992) 985-62-44-44